

XV.-XVII. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Sosyal Zümreler

Social Classes in Harşit Valley During the XV. – XVII. Centuries

Dr. Öğr. Üyesi M. Hanefi BOSTAN *

Öz:

Bu makalede XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde yer alan yerleşim birimlerinde yaşayan müsellemler, yamak, imam, müezzin, hatip, fakih, zaviye görevlisi, şeyh, derbentçi, köprücü, meremetçi, sucu ve mütekkit sipahi gibi görevliler ve gruplar ele alındı. Bu grupların ve görevlilerin vadi dâhilindeki toplam nüfus içindeki oranları belirlendi. Bunların nerelerde ve hangi görevleri yaptıkları ortaya konuldu. Bu görevleri yerine getiren zümrelerin hangi vergilerden muaf oldukları belirlenmeye çalışıldı. Vadi dahilinde bulunan Cuma kılınan camiler ile zaviyeler tespiti çalışıldı. Bölgedeki zaviyelerin Alevilikle bir ilişkilerinin olup olmadığı araştırıldı. Araştırmamızın ana kaynaklarını Tahrir ve Avâız Defterleri oluşturdu. Bölge ve yakın çevresi ile ilgili yapılan araştırmalar da değerlendirildi. Harşit Vadisi dâhilinde bütün vergilerden olduğu gibi avâız ve tekâlif-i örfiyyeden muaf grupların önemli bir yekün oluşturdukları belirlendi. Devletin, halkın dinî görevlerini yerine getirmesi ve dinî inançlarını öğrenebilmesi için cami ve zaviye görevlilerine büyük önem verdiği sonucuna varıldı. Gidip gelen yolcuların mağdur olmaması için yolların güvenliğini ve açık tutulmasını sağlaması, köprülerin

* Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mhanefibostan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3498-0142>

yapım ve tamirine önem vermesi ve köprü bulunmayan büyük nehirlerden halkın karşı tarafa geçmesi için sucular görevlendirmesi devletin sosyal politikalara önem verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirildi.

Anahtar sözcükler: Çepniler, Harşit, Kürtün, müselleme, imam, derbentçi.

Abstract:

In this article, it has been analyzed social classes and servants such as imam, muselleme, apprentice, orator, servant of small dervish lodge, canonist, pass-guard, servant, sheik, guard of bridge, meremetçi (person who repairs and restore bridges), sucu (person whose job is to help people to transit to other side where is absence of bridges) and sipahi of pensioner living in the settlement places of Harşit Valley in the XV., XVI. and XVII. centuries. It has been obtained the percentage of such groups and servants in the total population of Harşit Valley. Also, it has been given what kind of duties such servants fulfilled and where they performed their own duties. It was tired to obtain of what kind of taxes such classess performing their own duties had been excluded to pay. Additionally, which of mosques and zawiyas performing for Friday prayer in close side of the Valley have been determined. It has been found if there is any relations between Alawism and Zawiyas locating on close this region or not. The main source of our study is Deed and Drifter Books. In addition to these, research and studies concerning such district and close areas has been examined for this article. It has been obtained that the high majority belonged to exclusive groups from drifter and non-Islamic taxes like as being all taxes in the Harşit Valley. According to the result of this paper, the State had attached great importance such mosque and zawiya servants because of its community to be able to learn their own religion and perform their religion tasks. This can be evaluated that securing roads for travellers in case of travelling in peace, giving attention to build and restore bridges and charging sucus to help such travellers as to transit to other side where is absence of bridges are indicators of being a social state and giving importance to social policies by Ottoman Empire.

Keywords: Çepnis, Harşit, Kürtün, muselleme, imam, pass-guard.

Giriş:

Makalemizde XV., XVI. ve XVII. yüzyıllarda, Harşit Irmağının oluşturduğu vadide yer alan ve bugün Tirebolu ilçesinin sahil kesimindeki bazı yerleşim birimleri ile Doğan kent (Harşit) ilçesi ve Torul sınırına kadar uzanan Kürtün ilçesine bağlı iskân birimlerinde yaşayan halkın içindeki sosyal zümreler ele alınacaktır. Harşit Vadisi dâhilindeki sosyal zümreler; müsellemler, yamak ve nöker gibi askeri görevliler, cami ve mescitlerde görevlendirilen imam, müezzin ve hatipler, zaviye ve zaviye görevlileri, kale görevlileri, sucu, derbentçi, meremmetçi ve köprücüler, mütekkait sipahiler gibi gruplardır. XV. ve XVI. yüzyıldaki sosyal zümreler ile XVII. yüzyıldaki sosyal zümreler ayrı ayrı değerlendirilecektir.

Harşit Vadisi'nin sahilden Torul'a kadar olan bölümü, Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon'u 15 Ağustos 1461'de fethinin akabinde geri dönüş sırasında Osmanlı hâkimiyetine girdiği belirtilmektedir (Sümer, 1992b: 14-15). Bölgenin Osmanlı Devleti'nden önce de Türklerin kontrolünde olduğu çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim Panaretos'un kroniğinde, XIV. yüzyılın ikinci yarısında yukarı Kelkit vadisinde yaşayan Çepnilerin, kuzeye doğru ilerleyerek Tirebolu'nun doğusunda Karadeniz'e dökülen Harşit Çayı çevresinde ve bu nehre yakın yerlere yerleştikleri ve kışlaklarını yukarı Harşit'te kurdukları kaydedilmektedir (Bryer, 1975: 143-148; Yücel, 1991: Ekler III; Sümer, 1992a: 46-47; Telliöğlü, 2015: 131-141). Hatta Erzincan'dan Amasra'ya kadar Karadeniz sahil kesiminin Çepniler'in elinde olduğu belirtilmektedir (Turan, 1984: 512).

Harşit Vadisi dâhilinde bulunan yerleşim yerleri XV. asırda "Zeâmet-i Kürtün" adlı idari üniteye bağlı bulunmaktaydı (BOA, MAD, nr. 828: 61, 713). Bu yüzyılda Harşit Vadisi dâhilindeki iskân yerlerinin Alayundlu, Avcılu, Karakaya, Akçakilise, Harşit (Hârşib/Haşrid) ve Kızılelma köyleri olduğu ve bu yerleşim birimlerinde 164 hâne ve 41 mücerreden (yetişkin bekâr erkekten) oluşan yaklaşık 861 kişiden oluşan bir nüfusun yaşadığı tespit edilmektedir (Bostan, 2017: 49, 53).

1515 yılında Harşit Vadisinde 1486'da görülen Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Harşit (Hârşid), Karakaya ve Kızılelma köylerinin yanı sıra, Akçal, Ara, Arkköy, Beşir, Gelevera (Gelevara-Gelivera), Harid, Karaçukur, Kilyarı, Manastır, Sarıbaba, Söğüdüni, Tilcikik, Törnük (Törnük) ve Uluköy olmak üzere toplam 20 köy bulunmaktaydı (BOA, TD, nr. 52: 627, 710, 714-715, 718, 728-730, 733-734, 735, 746-747, 748, 752, 757, 764-765, 766). Ayrıca yeni kurulan Çarçur, Elmacık ve Gönderi adlı mezraların kaydı görülmektedir (BOA, TD, nr. 52: 764, 765). Bu yerleşim birimleri Çepni Vilayetine bağlı Kürtün Zeâmeti içinde yer alan Eleğimlihaş (Elevi), Harşit, Kürtün, Üreğir ve Yağlıdere idari birimlerine tabi bulunmaktaydı. İskân birimlerinden 11 köyde ve Bedreme Kalesi'nde toplam 404 hâne ve 31 mücerreden (yetişkin bekâr erkekten) teşekkül eden yaklaşık 2050 kişi iskân etmekteydi (Bostan, 2017: 49, 54).

1554 yılında Harşit Vadisinde yer alan iskân birimlerinin Akçakilise, Akçal, Alayundlu, Ara, Arkköy, Avcılu, Beşir, Harid, Harşit, Karaçukur, Karakaya, Kızılelma, Kilyarı, Manastır, Söğüdüni, Taşlıköy, Tilcikik, Törnük (Törnük) ve Ulu-

köy köyleri ile Arpacı nam-ı diğer Ayıderesi, Çarçur, Elmacık, Gelevera, Gönderi, Kargakayası, Karadere, Kozluca, Küçük, Küçük Harid ve Tilkecik, mezarlarının olduğu tespit edilmektedir (BOA, TD, nr. 288: 566, 570, 572-575, 577-578, 591-592, 594, 599, 601, 614, 624, 627, 628, 630, 636, 637, 644-645, 647, 649-651, 652-653, 654). Bunların bazı küçük değişikliklerle 1515'te olduğu gibi aynı idari birimlere bağlı oldukları görülmektedir. Bu tarihte Harşit Vadisinde 19 köy ve 11 mezranın bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Adı geçen yerleşim yerlerinden 17 köy ve 4 mezrada toplam 558 hâne ve 42 mücerreden meydana gelen yaklaşık 2832 kişilik bir nüfus yaşamaktaydı (Bostan, 2017: 55).

Harşit Vadisinde 1583 yılı kayıtlarına göre; Akçakilise, Akçal, Alayundlu, Ara, Arpacı nâm-ı diğer Ayıbükü, Avcılu, Beşir, Beytarlası, Çarçur, Elmacık, Gelevera, Gönderi, Harid, Harşit, Karaçukur, Karadere, Karakaya, Kargakayası, Kılan, Kızıl-cadam, Kızılelma, Kilyarı, Kozluca, Küçük Harid, Manastır, Sarıbaba, Söğüdöni, Taşlıköy, Tilkecik, Törnük (Törnük) ve Uluköy köyleri ile Çamçukuru maa Suluca ve Arkköy mezarları yer almaktaydı (TK. KKA, TD, nr. 43: 76b, 80a,82b, 89a, 92b, 93b, 95a, 95b, 101a-b, 109a, 113b, 114b, 115a-b, 116a-b, 117a, 124b, 126a, 127a, 128a, 128b, 129a, 131b). Bu tarihte bölgede 31 köy ve 3 mezranın bulunduğu tespit edilmektedir. Ayrıca bölgede Taşlıca Zaviyesi Cemaati, Gelevera'da Menteşe Zaviyesi Cemaati ve Bedreme Kalesinin kayıtları bulunmaktaydı (TK. KKA, TD, nr. 43: 103a, 130b, 131b). 1583'te bu yerleşim yerleri Kürtün (Yağlıdere) kazasına bağlı 1554'te adları geçen nahiyelere bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu tarihte Harşit Vadisi'ndeki yerleşim birimlerinden 31 köy, 1 mezra, 2 zaviye ve 1 kalede toplam 1292 hâne ve 429 mücerreden oluşan yaklaşık 6889 kişi yaşamaktaydı (Bostan, 2017: 51, 57).

XVII. yüzyıla gelince; bu dönemde Harşit Vadisindeki iskân birimleri Yavabolu nâm-ı diğer Görele ve Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazalarına tabi bulunmaktaydı (BOA, KK, MK, nr. 2601: 6, 7; BOA, KK, MK, nr. 2605: 19a-19b; BOA, KK, MK, nr. 2697: 64b, 77b; BOA, KK, MK, nr. 2703: 48a-48b). Hicri 1061 (M. 1650-1651) tarihli *Avâriz Defteri*'nde yer alan bilgilere göre bu tarihte Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazasına Harşit Vadisindeki Akçakilise maa Umutbükü, Avcılu, Haşrit, Karakaya, Kızılelma ve Törnük (Törnük) köyleri tabi bulunmaktaydı. Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına da Araköy, Arpacık, Beşir, Beytarlası, Çarçur, Gelevera, Gönderi, Harid, Kargakayası, Karadere maa Karmaköy, Kızıl-cadam ve Kozluca köyleri bağlı olduğu görülmektedir (BOA, KK, MK, nr. 2605: 19a-19b). Bu köylerin avâriz vergisi veren köyler olduğu, avârizdan muaf köylerin 1650-1651 tarihli 2605 numaralı deftere kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Ancak 1643-1644 tarihleri ile sonraki tarihlere ve XVIII. yüzyıldaki kayıtları ihtiva eden *Torul nâm-ı diğer Gümüşhâne Kazasının Reâyâ Madencileri Hâneleri Defteri*'nde avârizdan muaf Elmacık, Tilkecik, Akçalı, Söğüdöni, Sarıbaba, Uluköy, Karaçukur köyleri ile avârizla yükümlü Harşit köyünün kaydedildiği görülmektedir (BOA, KK, MK, nr. 2601: 5, 6). 1682 tarihli *Mufassal Avâriz Defteri*'nde avâriz veren köy iskân birimleri yanında avârizdan muaf köy iskân birimleri de kaydedilmektedir.

1682'de Harşit Vadisinde 18 adet avâız vergisi veren ve 8 adet avâızdan muaf olmak üzere toplam 26 köyün kaydedildiği tespit edilmektedir (BOA, KK, MK, nr. 2697: 70b-72b, 74a, 74b, 75a-76b, 77b, 79a-80a, 80b-81a). Toplam 26 köyden 6 köy Kürtün nâm-ı diğer Tirebolu kazasına, 20 köy de Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına tabi bulunmaktaydı. Kürtün kazasına tabi köyler şunlardır: Akçakilise maa Kireç ve Kanlıca, Avcılu, Harşit, Karakaya, Kızılelma ve Törnük (Törnük). Vadi dâhilindeki diğer yerleşim birimlerinden Akçalı (Akçal), Araköy, Arpacık, Beytarlası, Beşir, Tilkice (Tilkicik), Elmacık, Gelevera, Gönderi, Harid, Karaçukur, Karadere maa Karmaköy, Kargakayası, Kılan, Kızılcadam, Kozluca, Sarıbaba, Söğüdüni ve Uluköy köylerinin de Yavabolu nâm-ı diğer Görele kazasına bağlı olduğu kayıtlardan ortaya çıkmaktadır.

1643-1651 yıllarında Harşit Vadisi'ndeki yerleşim birimlerinde avâız vergisi veren ve bu vergiden muaf olanlarla birlikte toplam 4875 kişi, 1682-1683 yıllarında da 4590 kişi yaşadığı anlaşılmaktadır (Bostan, 2017: 64, 66).

A. XV. ve XVI. Asırlarda Harşit Vadisi'ndeki Sosyal Zümreler:

İlmiye sınıfına mensup imam, hatip, müezzin, müderris, nâib, kadı gibi görevlilerle, askerî sınıfa mensup sipahi, kapıkulu ve yarı askerî sınıf olarak değerlendirilen müsellemler, yamak ve nökerler raiyyet rûsûmu ve avâız-ı dîvâniyyeden muaf bulunuyorlardı (İnalçık, 1959: 595). Nitekim 1486 yılında Harşit Vadisi köylerinden olan Alayundlu köyündeki müsellemler, yamaklar, cami mülâzımlarından olan imam, hatip, müezzin, fakih ve diğer görevliler ile zaviye görevlileri ve muaf olarak kaydedilen zümrelerden her hangi bir vergi alınmadığı görülmektedir (BOA, MAD, nr. 828: 66). Yine Karakaya köyündeki müsellemler ve muaf grubundan (BOA, MAD, nr. 828: 725) ve Akçakilise köyündeki müsellemlerden vergi alınmadığı tahrir kayıtlarından ortaya çıkmaktadır (BOA, MAD, nr. 828: 740).

Derbentçi (Orhonlu, 1990: 37-51), köprücü, meremmetçi ve sucu gibi zümrelerden de avâız-ı dîvâniyye ve bazen da raiyyet rûsûmu alınmamaktaydı. Nitekim 1515'te Avcılu köyünden köprücü olarak kaydedilen grup ile Bedreme Kalesine meremmetçi tayin olunanlar avâızdan muaf tutulmuşlardı (BOA, TD, nr. 52: 746, 748). Yine 1583'te Avcılu köyünden sucu kaydedilenler (TK. KKA, TD, nr. 43: 102a) ile derbentçi kaydedilen Sarıbaba köyü halkı ve Tilkicik köyünden köprücü kaydedilenlerin avâız ve tekâlif-i örfiyyeden muaf oldukları belirtilmektedir (TK. KKA, TD, nr. 43, s. 116a).

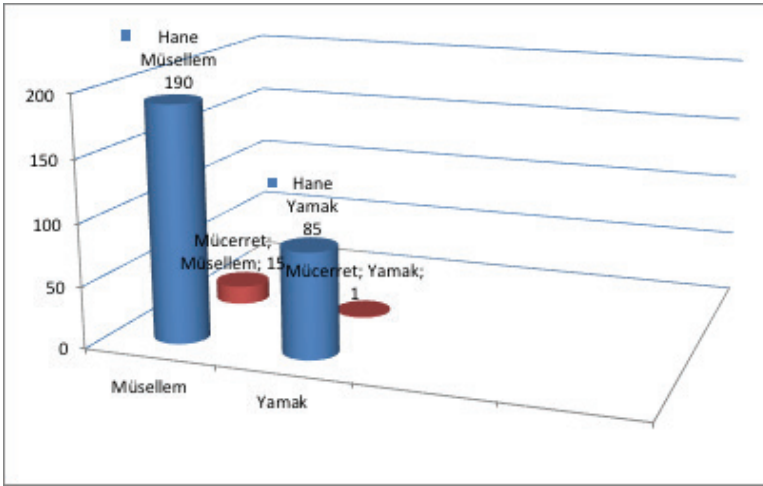
XV. ve XVI. yüzyıllarda Harşit Vadisi dâhilindeki sosyal zümreleri; müsellemler, yamak ve nöker gibi askeri görevliler, cami ve mescitlerde görevlendirilen imam, müezzin ve hatipler, zaviye ve zaviye görevlileri, kale görevlileri, sucu, derbentçi, meremmetçi, küreci, köprücü ve mütekaif sipahiler gibi gruplar oluşturmaktaydı.

a. Müsellemler, yamaklar ve nökerler:

XV. yüzyılda Harşit Vadisinde yer alan iskân birimlerinde yaşayan halkın %33.79'unu müsellemler ve yamaklardan meydana gelen askeri zümreler oluşturmaktaydı. Savaş zamanlarında at ve silahıyla sefere katılan, hazarda toprağını ekip-biçen bu zümre, yarı askeri grup olarak değerlendirilmektedir. Bunlar sefere katıldıkları için her türlü vergiden muaf bulunuyorlardı. Bu yarı askeri zümrenin %70.44'ünü müsellemler ve %29.55'ini de müsellemlerin yardımcıları olan yamaklar teşkil etmekteydi. Müsellemler 1486'da Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Karakaya ve Harşit köylerinde, yamakların da Avcılu köyü haricindeki Akçakilise, Alayundlu, Harşit ve Karakaya köylerinde buldukları tespit edilmektedir (Tablo: I).

Avcılu köyünde bulunan 21 hânedan biri müsellemler, 20 hâne ve 10 mücerred de nökerler cemaati olarak kaydedilmiştir. *Timar Tahrir Defterinde* yer alan bilgiye göre bu cemaat Kürtün beylerinden Mehmed Bey'in nökerleri olup, bunların "yerleri ile ve yurdlarıyla muaf ve müsellemler olageldikleri", şimdi de eskiden olduğu gibi "muaf ve müsellemler olup öşr ve cürm-i cinayetlerine kimesne dahil etmeye, amma yılda beş neferi nevbete" eşmeleri gerektiği belirtilmektedir (BOA, MAD, nr. 828: 731-732).

XVI. yüzyılda müsellemler raiyyet haline getirilmekle beraber eski defterde olduğu gibi diğer halktan ayrı olarak müsellemler şeklinde kaydedildikleri görülmektedir (BOA, TD, nr. 52: 727, 730, 734, 743, 748). Bu nedenle bu zümre 1515, 1554 ve 1583 tarihli tahrirlerde yer aldığı şekilde müsellemler topluluğu içinde değerlendirilmiştir (Tablo: I).

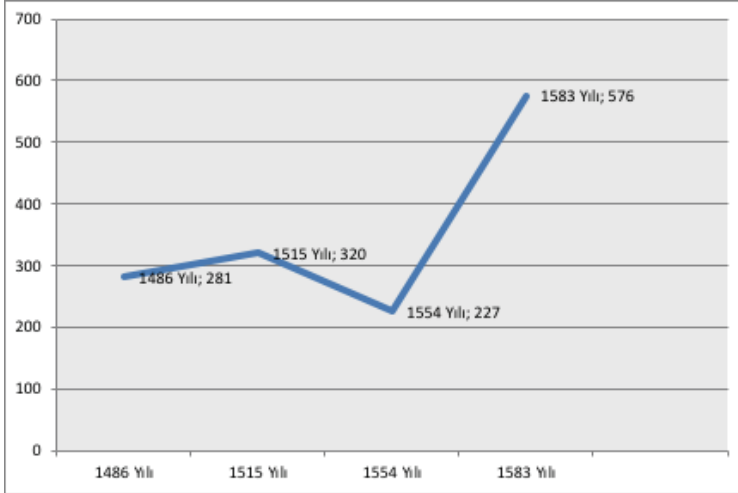

Grafik 1: 1486 Yılında Müsellem ve Yamak Nüfusun Hâne ve Mücerret Olarak Dağılımı

Tablo I: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Müsellemler Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı				1515 Yılı		1520 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Müsellem		Yamak		H	M	H	M	H	M	H	M
	H	M	H	M								
Akçakilise	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Alayundlu	12	4	11	0	39	7	39	7	21	5	83	27
Avcılu	21	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Harşit	2	0	2	0	11	0	11	0	12	0	5	0
Karakaya	2	0	3	0	14	0	14	0	11	2	21	4
TOPLAM	38	15	17	1	64	7	64	7	44	7	109	31

1515, 1554 ve 1583 yıllarına ait tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre müsellemler Alayundlu, Harşit ve Karakaya köylerinde bulunmaktaydı. 1486 yılı kayıtlarında yer alan nökerler cemaati, 1515, 1554 ve 1583 yıllarına ait kayıtlarda yer almamaktadır (BOA, TD, nr. 52: 746-747; BOA, TD, nr. 288: 652-653; TK. KKA, TD, nr. 43: 101b-102b). Müsellemler toplam nüfus içinde 1515 yılında %15.94'lük, 1520'de %17.94'lük, 1554'te %8.01'lik, 1583'te de %8.36'lık bir orana sahipti.

Grafik 2: 1486-1583 Yıllarında Müsellem Nüfusun Yükseliş ve Düşüş Çizelgesi

b. Camiler ve görevlileri:

Harşit Vadisi'ndeki cami görevlilerine gelince; 1486 yılında 19 nefer, 1515'te 15 nefer, 1520'de 11 nefer, 1554'te 14 nefer, 1583 yılında da 12 nefer oldukları tespit edilmektedir. Vadideki cami görevlilerinin (mülâzımlarının) Akçakilise, Alayundlu, Avcılu, Karakaya, Kızılelma ve Kilyarı köylerinden oldukları görülmektedir (Tablo: II).

1486 yılı kayıtlarına göre, Alayundlu köyünde 7 nefer cami mülâzımı bulunmakta ve bunların tamamı aynı köyün camiinde görev yapmaktaydı. Bunlardan biri hatip, biri imam, birinin müezzin, geriye kalan diğer dört neferin de diğer mülâzımlar olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır (BOA, MAD, nr. 828: 66, 718).

Avcılu köyünden Yusuf fakih'in imam olduğu kaydedilmektedir (BOA, MAD, nr. 828, s. 732). Yusuf fakih'in başka bir köy camiinde görevli olduğu bildirilmediğinden aynı köyde görev yaptığı kuvvetle muhtemeldir.

Üreğir köyünden 9 nefer Bedreme (Bedirme) Kalesi yakınındaki Bedreme Camii'nin mülâzımları olup, bunlardan biri hatip, biri de müezzini (BOA, MAD, nr. 828: 63, 715). Karakaya köyü muafları içinde İsa fakih'in yer alması (BOA, MAD, nr. 828: 725), bu köyde bir caminin bulunduğunu düşündürmektedir.

Kızılelma köyünde muaf zümresi içinde kaydedilen Kasım fakih'in cami mülâzımı olduğu dolayısıyla bu köyde bir caminin bulunduğu ortaya çıkmaktadır (BOA, MAD, nr. 828: 740).

1515'te Bedreme Kalesi Camii'ndeki 9 nefer mülâzımın Alayundlu köyü halkından olduğu belirlenmektedir. Bunlardan Mustafa oğlu Mehmed hatip, Fakih Hüseyin oğlu Lütfullah ile Lütfullah'ın oğlu Ramazan'ın cüzhan, Yusuf oğlu Mehmed fakih'in caminin müezzini olduğu, bir neferin görevi belirtilmemekte ve dört neferin de "gaib" olduğu kaydedilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 748).

Alayundlu köyünden Hüseyin oğlu Lütfullah fakih Eleği köyü camiinin hatibi, Musa oğlu Hüseyin Eleği camiinin müezzini, Hamza oğlu Mehmed fakih'in de Alayundlu köyünün imamı olarak görevlendirildiği tespit edilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 729, 730).

Bu tarihte Karakaya köyü muafları içinde kaydedilen Seydi Ahmed oğlu Halil'in *Ziyaret Camiinin* mülâzımı olduğu belirtilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 734). Bölgede *Ziyaret* adıyla anılan bir cami tespit edilememiştir. Tahrir Defterini kaleme alan kâtibin hatasından kaynaklanmıyorsa muhtemelen Karakaya köyü camii *Ziyaret* adıyla da anılmaktadır.

Kızılelma köyünün imamının İsmail oğlu Hüseyin fakih olduğu görülmektedir. Tayip oğlu Kasım da caminin mülâzımı olarak kaydedilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 710).

Bu tarihte Avcılu köyünün imamı Yusuf fakih oğlu İsmail fakih olduğu görülmektedir (BOA, TD, nr. 52: 747).

Akçakilise köyü imamının da Hasan fakih olduğu tespit edilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 715). Dolayısıyla bu köyde cami olduğu ortaya çıkmaktadır.

1554'teki kayıtlara göre Kızılma köyünden Hüseyin oğlu Mustafa fakih aynı köyün imamı (BOA, TD, nr. 288: 591), Alayundlu köyünden 8 nefer de Bedreme Kalesi Camii'nin mülâzımları oldukları görülmektedir (BOA, TD, nr. 288: 635). Ayrıca Alayundlu köyünden 2 nefer de hatiplik görevi ifa etmekteydi (BOA, TD, nr. 288: 572). Kızılma köyünün imamı fakih Hüseyin oğlu Mustafa fakih olup, caminin mülâzımı olarak da Tayyip oğlu Kasım'ın görev yaptığı anlaşılmaktadır (BOA, TD, nr. 288: 591, 592). Karakaya köyünün imamı belirtilmemekle beraber mevkuf zemin işleyen İbrahim fakihin olabileceği muhtemeldir (BOA, TD, nr. 288, s. 645).

Avcılu köyünün imamı kayıtlarda yer almamakla birlikte, daha önce köy caminin imamı olan fakih İsmail'in bu tarihte oğlu Ramazan fakihin köyün imamı olduğu düşünülmektedir (BOA, TD, nr. 288: 653). Akçakilise köyünün imamı da kayıtlarda yer almamakta ancak 1515'te köyün imamı olan Hasan fakihin oğlu Hüseyin bu köyde ikamet etmekteydi. Bu şahsın imam olduğuna dair bir kayıt bulunmamakla birlikte (BOA, TD, nr. 288: 577), adı geçen köyün imamı olabileceği kuvvetle muhtemeldir.

Tablo II: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Cami Görevlileri

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1520 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred
Akçakilise	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Alayundlu	7	0	3	0	0	0	2	0	1	0
Avcılu	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Karakaya	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0
Kızılma	1	0	2	0	1	0	2	0	0	0
Kilyarı	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Bedreme Kalesi	8	1	9	0	10	0	7	1	10	0
TOPLAM	18	1	16	0	11	0	13	1	12	0

1583'te Alayundlu köyünden bir nefer cami meremmetçisi olarak görevlendirilmiştir. Ancak hangi cami için görevlendirildiği belirtilmemiştir (TK. KKA, *TD*, nr. 43: 89b). Aynı köyden 10 neferin de Bedreme Kalesi Camii mülâzımı olarak görevlendirildiği kaydedilmektedir (TK. KKA, *TD*, nr. 43: 103a). Bu tarihte Bedreme Kalesi Camii imamının Lütfullah oğlu Hasan, cami hatibinin de Mevlana Mehmed olduğu görülmektedir.

Bu tarihte Avçılı, Karakaya ve Kızılelma köylerindeki cami imamları köy kayıtları içinde zikredilmemekle beraber önceki tahrirlerde yer almalarından mevcut oldukları düşünülmektedir (TK. KKA, *TD*, nr. 43: 77a, 94a, 102b).

Görüldüğü üzere Harşit Vadisinde XV. ve XVI. asırlarda en az yedi cami bulunmaktaydı. Bunların Cuma namazının kılındığı camiler olduğu belirtilmektedir (Fatsa, 2015: 69-70). Bedreme Kalesi Camii ile Alayundlu köyü camiine büyük önem verildiği görevli sayılarından ortaya çıkmaktadır. Cami görevlilerinin teşkil ettiği nüfusun toplam nüfus içinde 1486'da %10.56, 1515'te %3.90, 1520'de %3.01, 1554'te %2.33, 1583'te de %0.87'lik bir orana sahip olduğu hesaplanmaktadır.

Harşit Vadisinde XVI. yüzyılda yukarıda adı geçen camilerin dışında bir de mescit bulunmaktaydı. 1571 tarihli tahrir kayıtlarında Taşlıca Zaviyesi'nin halen mescit olduğu ve Derviş Pir Gaib'in tasarrufunda bulunduğu belirtilmektedir (BOA, *A.DFE*, nr. 734: 10). Zaviye mescidinin 1583'te Pir Gaib'in oğlu Dede'nin tasarrufunda olduğu görülmektedir (TK. KKA, *TD*, nr. 43: 130b).

c. Zaviyeler ve görevlileri:

1486 yılında Harşit Vadisindeki Alayundlu köyünde iki zaviye kaydı bulunmaktaydı. Biri İsa Şeyh Zaviyesi, diğerinin adı verilmeden görevlilerinin adı kaydedilmektedir. Bu tarihte Alayundlu köyünden İsa Şeyh kendi adıyla anılan zaviyenin şeyhi bulunmaktaydı. Hacı Ahmed de bu zaviyenin mensuplarından- dı. Bunların "âyendeye ve ravendeye hizmet" ettikleri belirtilmektedir (BOA, *MAD*, nr. 828: 66, 718). Muhtemelen İsa Şeyh'ten sonra zaviyenin başına Hacı Ahmed geçmiş olmalıdır. Nitekim XVII. yüzyılın sonlarında Alayundlu köyünün Karaahmedlü adıyla kayıtlarda yer alması (Sümer, 1992a: 222 dpn. 1; Yüksel, 2003: 41, 118; Fatsa, 2010: 94), muhtemelen Hacı Ahmed'in İsa Şeyh zaviyesinin başına geçerek bölgede etkin bir kişilik kazanmasından dolayı bu köye Karaahmedlü adı verilmiştir. Ayrıca 1486'da Alayundlu köyü kayıtları içinde Derviş İsa ve Şeyh Ahmed v. Abdullah mücerred şeklinde iki nefer daha bulunmaktaydı (BOA, *MAD*, nr. 828: 65, 717). Bu iki şahsın İsa Şeyh Zaviyesi'ndeki görevlilerle bir ilgisinin olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varılamamakla beraber bunların aynı kişiler olabileceği ihtimal dâhilindedir.

1486'da Alayundlu köyünde adı zikredilmeyen kaydedilen bir zaviye daha bulunmaktaydı. Zaviyede görevli olarak Musa oğlu Hüseyin ve Hüseyin' in oğlu Musa bulunmaktaydı (BOA, *MAD*, nr. 828: 66, 718).

1515'te Harşit köyünde biri Halil'in oğlu Derviş Hıdır, diğeri de Şeyh Seydi'nin oğlu Derviş Hüseyin ve onların kardeşleri ve oğullarından teşekkül eden ve daha önceleri muaf oldukları anlaşılan ve 7 neferden oluşan bir cemaat bulunmaktaydı. Ancak bunların hangi zaviyeye mensup oldukları belirtilmemektedir (BOA, TD, nr. 52: 752).

1486'da Alayundlu köyünde bulunan Şeyh Ahmed'in 1515 yılı kayıtlarında muhtemelen vefat etmesinden dolayı yer almamakta, onun yerine oğlu Ali'nin adı geçmekte ve bunun da "gaib" olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu köyde zemin tasarruf eden Derviş İsa adında biri daha bulunmaktaydı (BOA, TD, nr. 52: 729). Aynı *Tahrir Defteri*'nde Alayundlu köyünün muafklarının yer aldığı bölümde Şeyh Hüseyin'in oğlu Derviş Ali ve diğer oğlu Hüseyin'in kaydı yanında, Derviş Mustafa'nın oğlu Derviş Ataullah'ın da kaydı yer almaktaydı (BOA, TD, nr. 52: 752).

1554 yılı tahrir kayıtlarında Harşit köyündeki muaf grubu içinde Derviş Hasan'ın oğlu Seydi Ali'nin olduğu görülmektedir (BOA, TD, nr. 288: 653). Alayundlu köyü muafkları içinde de Derviş Ataullah'ın oğulları Süleyman ve Hüseyin'in yanında Derviş Ali ve iki oğlunun kaydı yer almaktadır (BOA, TD, nr. 288: 574). Bu tarihte Tilkicik, Gelevera ve Küçük mezralarının birlikte yazıldığı mezrada "vakf-ı zaviye-i Kabil Dede b. Himmed der nezd-i Kürtün" şeklinde kaydedilen bir zaviye bulunmaktaydı (BOA, TD, nr. 288: 650).

Tablo III: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Zaviye Görevlileri

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	H	M	H	M	H	M	H	M
Alayundlu	5	1	5	0	5	0	2	0
Arpacı n.d. Ayıbükkü	0	0	0	0	0	0	2	0
Çarçur	0	0	0	0	0	0	1	0
Gelevera	0	0	0	0	1	0	3	0
Harşit	0	0	7	0	1	0	1	0
Taşlıca	0	0	0	0	0	0	17	0
TOPLAM	5	1	12	0	7	0	26	0

1571'de Taşlıca'da bir zaviye bulunmakta ve zaviye *Taşlıca Zaviyesi* adıyla kayıtlara geçmektedir. Bu tarihte zaviyenin mescit konumunda bulunduğu ve Derviş Pir Gaib'in tasarrufunda bulunduğu görülmektedir (BOA, A.DFE, nr. 734: 10).

1583 yılına gelince Harşit Vadisinde iki zaviye ve 25 nefer zaviye görevlisinin kaydı görülmektedir. Zaviyeler, Gelevera köyündeki *Şeyh Menteşe Zaviyesi* ile Taşlıca'daki *Pir Gaib Zaviyesi*dir. Pir Gaib Zaviyesi Taşlıca Zaviyesi olarak da anılmaktadır.

Bu tarihte Şeyh Mentеше Zaviyesi'nin üç kişiden oluşan bir cemaati bulunmaktaydı. Bunların Yakup oğlu Ali ve Ali'nin kardeşleri Hasan ve Mustafa olduğu kaydedilmektedir. Şeyh Mentеше'nin evladından olan bu kişilerin “*sâlih ve mütedeyyin kimesneler olmağın, âyendeye ve ravendeye hizmet etmek üzere tuta geldikleri yerlerinden öşür ve kendilerinden resm-i raiyyet ve avârız ve sâyir tekâlif-i örfiyye talep olunmamak üzere deftere kayd olundu*”ğu belirtilmektedir (TK. KKA, TD, nr. 43: 131b).

Pir Gaib diğer adıyla Taşlıca Zaviyesi'nin 1571 de olduğu gibi bu tarihte de mescit konumunda olduğu ve Pir Gaib'in oğlu Dede'nin tasarrufunda bulunduğu kaydedilmektedir. Taşlıca Zaviyesi'nin 4 nefer zaviyedarı ve ayrıca 13 nefer daha görevlisi bulunmaktaydı. Zaviyedarlar, Şeyh Pir Gaib'in oğlu Cafer Şeyh ve diğer oğlu İsmail ile Turali oğlu Pir Ahmed ve Ali olduğu görülmektedir. Diğer görevliler arasında Cafer Şeyh'in oğlu Hasan ve Hamza'nın oğlu Hasan Şeyh dikkat çekmektedir. Ara köyü halkı içinde görülen İsmail oğlu Pir Gaib'in bu zaviye görevlileri ile bir ilişkisi bulunmamaktadır (TK. KKA, TD, nr. 43: 124b).

Taşlıca Zaviyesi görevlileri önceleri zaviyedarlık görevi ifa ettikleri için öşür ve rüsûmdan muaf bulunuyorlardı. Ancak şimdi buradan yol geçmediğinden zaviyedarlıkları kaldırılıp vergi vermekle yükümlü kılındılar (TK. KKA, TD, nr. 43: 130b). Muhtemelen, adı geçen zaviye 1554 tarihli tahrir kayıtlarında yer almadığına göre bu tarihten sonra kurulmuş olmalıdır (Fatsa, 2012: 27-28).

Bazı araştırmacılar Taşlıca'da bulunan zaviyeyi Güvenç Abdal'la ilişkilendirerek dolayısıyla bölgede Batınî tesirlerin yoğun olduğunu ve bu tesirlerin sonucunda Aleviliğin geliştiğini ileri sürmektedirler (Yalçın ve Yılmaz, 2005: 9-27; Yalçın ve Uysal, 2005: 29-36; Yalçın ve Uysal, 2005: 37-42; Yalçın vd., 2005: 43-46; Demir, 2012: 85, 89, 105; Ünlü, 2016: 19-37; Saltık, 2016: 148-200). XV., XVI. ve XVII. arşiv kayıtlarında Güvenç Abdal ile ilişkilendirilen bir kayıt olmadığı gibi, Güvenç Abdal dergâhı ile bağlantılı bulunan bir tekke ve zaviye de bulunmamaktadır.

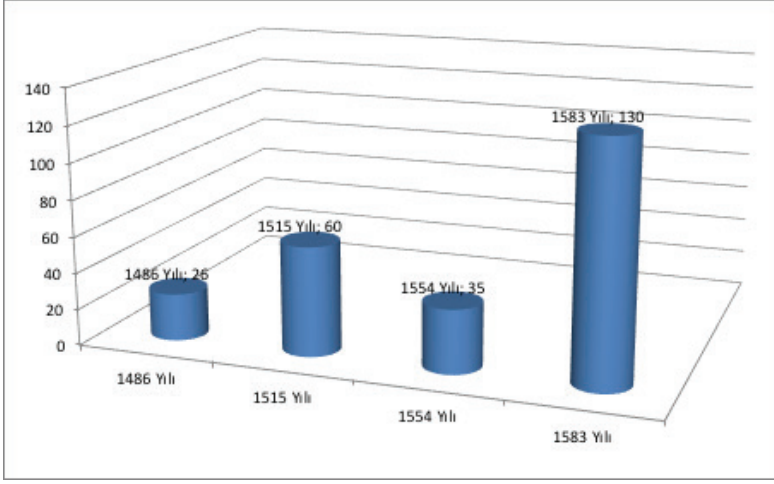
Hicri 999 (Miladi 1590-1591) tarihli bir hükümde Tirebolu'ya tâbi Taşlıca köyünde şeyh olan bir şahsın mübarek aylarda “*tevâbilerinin avratlarıyla birlikte Kızılbaş âyinince şarap içüp fisk-ı fücürda buldukları*” belirtilmektedir (Bostan, 2002: 312, 364) ki, bu bilgide ayrıntı olmadığından Pir Gaib (Taşlıca) Zaviyesi ya da Güvenç Abdal ile ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Nitekim Pir Gaib Zaviyesi, Çağırğan Baba Zaviyesi ile ilişkilendirilmektedir (Fatsa, 2017: 73-75).

1512 yılında bölgede meydana gelen “*Kızılbaş Fetreti*” sırasında, Harşit Vadi-sinden zorla alınıp götürülen Çepniler olduğu gibi, az sayıda da olsa bazı “*Kızılbaş*” sempatizanı yörede bulunmakla beraber bunların zaman içinde hiçbir tesirleri kalmamıştır (Bostan, 2015: 42-58).

1583'te Alayundlu köyünde Hasan oğlu Ramazan ve Halil adlı kişilerin zaviyedar olduğu, ancak bunların hangi zaviyede görev yaptıkları kaydedilmemektedir (TK. KKA, TD, nr. 43: 89b). Arpacı n.d. Ayıbükü köyünden Mahmud oğlu Mehmed ile Abdullah oğlu Maksud'un zaviyedarlık görevi ifa ettikleri belirtilmekle

beraber hangi zaviyenin zaviyedarı oldukları yazılmamıştır (TK. KKA, TD, nr. 43: 127a). Harşit köyünde zemin tasarruf eden Mahmud'un "halife" olduğu kaydedilmekte, ancak hangi zaviyede görev yaptığından söz edilmemektedir (TK. KKA, TD, nr. 43, s. 93a).

Zaviye görevlileri 1486 yılında nüfusun %3.01, 1515'te %2.92, 1554'te %1.23, 1583'te %1.88'ini teşkil etmekteydi.

Grafik 3: 1486-1583 Yıllarında Zaviye Görevlilerinin Nüfusu

d. Sipahiler topluluğu:

1486 yılında Harşit Vadisi'ndeki köylerden yalnız Harşit köyünde sipahi topluluğu yaşamaktaydı. Bunlar mütekaif sipahi olup 2 hânedan oluşmaktaydı (BOA, MAD, nr. 828: 728).

1515'te Alayundlu köyünde 3 hâne "sipahizâdegân" yer almaktaydı. Bu topluluk "bennâk" kaydedilerek raiyyet haline getirildiği anlaşılmaktadır (BOA, TD, nr. 52: 730). 1520 tarihli kayıtlarda bu zümrenin nüfusunda bir değişiklik olmadığı görülmektedir (BOA, TD, nr. 387: 756).

Alayundlu köyündeki "sipahizâdegân" topluluğu 1554'te 3 hâne (BOA, TD, nr. 288: 574), 1583'te de 4 hâne ve 1 mücerreden teşekkül etmekteydi (TK. KKA, TD, nr. 43: 131b). Bu grup köy nüfusları içinde önemli bir yekûn teşkil etmemekteydi.

Tablo IV: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sipahiyan Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1520 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred
Alayundlu	0	0	3	0	3	0	3	0	4	1
Harşit	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	2	0	3	0	3	0	3	0	4	1

e. Muaflar topluluğu (sucular, derbentçiler, meremmetçiler, köprücüler):

XV. ve XVI. yüzyıl kayıtlarında iskân birimleriyle ilgili bilgiler verilirken “*mu’âfân-ı karye-i mezkûr*” şeklinde kaydedilen zümreler bulunmaktadır. 1486 yılı kayıtlarında bunların neden muaf oldukları belirtilmemekte, ancak defterler üzerine yapılan incelemede bunların bir kısmının fakih, bir kısmının imam, bir kısmının şeyh, bir kısmının ihtiyar olduğu görülmektedir (BOA, MAD, nr. 828: 718, 725, 732, 740). Ancak önemli bir çoğunluğunun neden muaf olduğu konusunda kayıtlarda bir bilgi yer almamaktadır.

1515 tarihli tahrir kayıtlarında yer alan bilgiye göre bu zümrenin muafiyetinin kaldırıldığı belirtilmekte ve bu zümre 1515, 1554 ve 1583 tarihli kayıtlarda “*mu’âfân*” grubu olarak yer almaktadır (BOA, TD, nr. 52: 710, 734, 747, 748, 752; BOA, TD, nr. 288: 574, 592, 635, 645, 653; TK. KKA, TD, nr. 43: 77a, 94a, 101b-102a, 102b, 105b, 115b, 116a, 117a). Tablo: V’te, XVI. yüzyıldaki muaflar cemaatinin nüfusları köylere göre verilmektedir.

1515’te Avcı köyünden 4 nefer Harşit suyuna köprücü, 6 neferin de Bedreme Kalesine meremmetçi tayin olunduğundan avârızdandan muaf bulunuyorlardı. Aynı köyden 8 neferin küreci olduğu, ancak bunların köyün tahriri yapıldığı sırada Bayramlı kazasında sakin olduklarından bunlara ait yerlerin öşrünün talep edilmesi, diğer vergilerin alınmaması gerektiği ifade edilmektedir (BOA, TD, nr. 52: 746, 748).

1583 yılı kayıtlarına göre, Avcı köyünden 22 nefer Müslüman, Harşit “*nehri*” yılda üç ay taşıdığından atlı ve yayaların geçirilmesi için suyu kayd edildiler (TK. KKA, TD, nr. 43: 102a). Elmacık köyü ahali Yalburnu derbentinin meremmetine gayet ihtiyaç bulunduğu köy halkı avârızdandan muafiyet karşılığında derbentçi tayin olundu (TK. KKA, TD, nr. 43: 115b).

Yavobolu nahiyesindeki Karaburun nam mevziden “*Eleği nehrine*” varınca vaki olan derbentleri ve köprüleri tamir ve termim için derbentçi tayin edilen Karakaya köyü ahali görevi gereği gibi yerine getirmediklerinden, görevlerinden azledil-

dikleri, 1583'te bu görevi yerine getirmek üzere 49 neferden teşekkül eden Boşçalı köyü ahalisinin vazifelendirildiği kaydedilmektedir. Bunların da derbentçi ve köprücü görevi mukabilinde avârizdan ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutuldukları belirtilmektedir (TK. KKA, TD, nr. 43: 92a-92b).

Sarıbaba köyü halkı da; nahiye-i mezburede (Kürtün) vaki Mürsel köyünden Sarıbaba'ya varınca vaki olan yolların yeterli derbentçisi olmadığından bakımsız kaldığı, bu nedenle köy halkının avâriz ve tekâlif-i örfiyyeden muafiyet karşılığında derbentçi yazıldı (TK. KKA, TD, nr. 43: 116a).

Uluköy halkı, köy yakınında bulunan Harşit adlı büyük nehrin üzerinde bulunan köprüye, avâriz ve örfi vergilerden muafiyet karşılığında derbentçi tayin olundu (TK. KKA, TD, nr. 43: 114b).

Tablo V: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Muafklar Topluluğu

Köy Adı	1486 Yılı		1515 Yılı		1520 Yılı		1554 Yılı		1583 Yılı	
	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred
Alayundlu	2	0	11	0	11	0	14	0	10	3
Avçulu	0	0	2	0	4	0	3	0	25	1
Elmacık	0	0	0	0	0	0	0	0	15	5
Harşit	4	0	7	0	7	0	6	0	8	2
Karakaya	3	0	4	0	4	0	4	2	12	4
Kızılelma	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0
Sarıbaba	0	0	0	0	0	0	0	0	25	9
Söğüdüni	0	0	0	0	0	0	0	0	64	29
Tilkicik	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0
Uluköy	0	0	0	0	0	0	0	0	49	15
Bedreme Kalesi	0	0	14	0	14	0	14	0	0	0
TOPLAM	10	0	39	0	40	0	42	2	213	69

Tilkicik köyünden 4 nefer halk, Ayı Eyüp köprüsüne avârizdan ve örfi vergilerden muafiyet karşılığında köprücü kaydedildi (TK. KKA, TD, nr. 43: 116a).

Söğüdüni köyü halkı da köy yakınında akan büyük nehrin (Harşit Nehri) üzerinde bulunan Aragöl köprüsüne avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden

muafiyet karşılığında köprücü olarak görevlendirildikleri kaydedilmektedir (TK. KKA, TD, nr. 43: 117a).

Tablo: V'te görüldüğü gibi “*Cemâ'at-ı Mu'âfân*” ve bazı vergilerden muaf oldukları belirtilen sucu, köprücü, derbentçi ve meremmetçi gibi zümreler XV. ve XVI. yüzyıl Harşit Vadisi'ndeki iskân birimlerindeki nüfus içinde önemli bir yekün teşkil etmekteydi. Bu zümre 1486 yılında toplam nüfusun %5.80, 1515'te %9.50, 1520'de %10.97, 1554'te %7.81, 1583'te de %17.46'sına tekabül etmekteydi.

Harşit Vadisi'ndeki yerleşim birimlerindeki muaf zümreleri, en azından 1486 yılı tahrir kayıtlarındaki veriler için, yukarıdaki oranlarla sınırlamak mümkün değildir. Nitekim 1486 yılında “*Cemâ'at-ı Mu'âfân*” dışında “*Cemâ'at-ı Mülâzımât*”, “*Cemâ'at-ı Müsellemân*”, “*Cemâ'at-ı Nökerân*”, “*Cemâ'at-ı Sipahîyân-ı Müteka'id*”, “*Cemâ'at-ı Sipâhizâdegân*” ve zaviye görevlileri gibi zümreler bulunmakta ve bunlardan hiçbir vergi alınmadığı görülmektedir (BOA, MAD, nr. 828: 66, 715, 717-718, 725, 728, 731-732, 740). Bu zümreler, XV. yüzyılın sonlarında vadi nüfusunun yarısından fazlasını teşkil etmekteydi.

Söz konusu zümreler XVI. asrın başlarında muafiyetleri kaldırılarak normal reaya statüsüne geçirilmekle beraber, bu yüzyıla ait *Tahrir Defterlerine*, XV. yüzyılda olduğu gibi normal reyadan ayrı olarak eskiden mensup oldukları cemaat adlarıyla (*Cemâ'at-ı Mülâzımât*, *Cemâ'at-ı Müsellemân* gibi) kaydedilmişlerdir. Bunların farklı gruplarmış gibi XVI. yüzyıl tahrirlerinde kaydedilmelerinin sürdürülmesi, ya tahrir memurlarının eski düzenlemeyi bozmayarak (timar dağıtımında kolaylık sağlamak için) devam ettirme eğiliminden, ya her birini bağımsız birer vergi ünitesi olarak algılamasından, ya da bu zümrelerin aynı köyün farklı mahallerinde ikamet etmelerinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir (Emecen, 2010: 80, 83, 98).

Tablo: VI'da “*Cemâ'at-ı Mu'âfân*” grubu ile birlikte “*Cemâ'at-ı Mülâzımât*”, “*Cemâ'at-ı Müsellemân*”, “*Cemâ'at-ı Nökerân*”, “*Cemâ'at-ı Sipahîyân-ı Müteka'id*”, “*Cemâ'at-ı Sipâhizâdegân*”, kale, zaviye ve cami görevlileri, sucular, derbentçiler, köprücüler, meremmetçiler ve benzer diğer gruplar, bütün zümreler adıyla gösterilmiştir. Bütün bu zümreler 1486'da toplam nüfus içinde %51.33'lük, 1515'te %48.36'luk, 1520'de %32.82'lik, 1554'te %28.91'lik ve 1583'te de %28.65'lik bir orana sahipti. Bu veriler, muafiyeti kaldırılan grupların zaman içinde azalması bunların başka yerleşim birimlerine gittiğinin bir göstergesi olmalıdır.

Tablo VI: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Bütün Zümreler

Köy Adı	1486		1515		1520		1554		1583	
	Yılı		Yılı		Yılı		Yılı		Yılı	
	H	M	H	M	H	M	H	M	H	M
Akçakilise	2	2	1	0	0	0	0	0	0	0
Alayundlu	35	3	51	7	50	3	85	0	88	21
Arpacı n.d. Ayıbükkü	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Avçulu	22	10	80	15	3	0	11	0	27	1
Elmacık	0	0	0	0	0	0	0	0	15	5
Gelevera	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0
Harşit	10	0	18	0	17	0	18	0	18	3
Karakaya	7	1	18	0	19	0	22	4	32	8
Kilyarı	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Kızılelma	1	0	2	0	1	0	3	0	1	0
Sarıbaba	0	0	0	0	0	0	0	0	31	3
Söğüdüni	0	0	0	0	0	0	0	0	64	29
Taşlıca	0	0	0	0	0	0	1	0	17	0
Tilkicik	0	0	0	0	0	0	0	0	6	4
Uluköy	0	0	0	0	0	0	0	0	49	15
Bedreme	8	1	23	0	29	0	22	0	24	0
Kalesi										
TOPLAM	85	17	194	22	119	3	163	4	377	89

B. XVII. Yüzyılda Sosyal Zümreler:

a. 1643-1644 Yıllarında avârizdan muaf zümreler:

1643-1644 tarihli avâriz kayıtlarına göre; Harşit Vadisi'nde bulunan iskân birimlerinde yaşayan halkın bir bölümü yerine getirdikleri hizmetler karşılığında avâriz vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bu köyler; Akçalı, Elmacık, Karaçukur, Sarıbaba, Söğüdüni, Tilkicik ve Uluköy olup bu köylerde toplam 13 avâriz hâne bulunmaktaydı. 13 avâriz hâne, gerçek 260 hâneye tekabül etmekte olup bunlar da yaklaşık 1300 kişilik nüfustan teşekkül etmekteydi. Bunlar derbentçilik, meremetçilik ve köprücülük yaptıklarından dolayı bu vergiden muaf bulunmaktaydılar (BOA, KK, MK, nr. 2601: 5, 6). Harşit Vadisi'nde avârizdan muaf olan zümreler XVII. yüzyılın ortalarında toplam nüfusun %26.66'sını teşkil etmekteydi,

Tablo VII: 1643-1644 Yıllarında Avâsızdan Muaf Zümreler

Köy Adı	Avâsız Hâne		Gerçek Hâne	Tahmini Nüfus
	Hâne	Rub'		
Akçalı	1	1	25	125
Elmacık	0,5	0	10	50
Karaçukur	2	0	40	200
Sarıbaba	2	0	40	200
Söğüdöni	3	1	65	325
Tilkicik	0,5	0	10	50
Uluköy	3,5	0	70	350
TOPLAM	13	0	260	1300

b. XVII. Yüzyılın sonlarında avâsızdan muaf zümreler:

1682 tarihli avâsız kayıtlarına göre Harşit Vadisi'nde yer alan 26 köy yerleşim biriminden 8 köy derbentçilik, köprücülük ve meremmetçilik hizmetiyle mükellef olduklarından avâsız vergisinden muaf tutulmuştu. Bu köyler; Akçalı, Elmacık, Karaçukur, Kılan, Sarıbaba, Söğüdöni, Tilkicik ve Uluköy idi (BOA, KK, MK, nr. 2697: 74a, 74b-76b).

Akçalı köylüleri 25 hâne olup bunlar Sümüklü nam karyeden Aşağı Ayıbükü nam mevkiye varınca ve andan Kabavargite(?) Çatağına varınca vaki olan yolu açık tutmak için derbentçi tayin olundular (BOA, KK, MK, nr. 2697: 74a). Söğüdöni köyü halkı 64 hânedan müteşekkildir. Bunlar köyelerinin yanından geçen "*nehr-i uzmanın*" (Harşit Nehrinin) üzerinde bulunan köprüye avâsızdan muafiyet üzere köprücü tayin olundular. Kılan köyü ahalisi de 27 hâne olup, bunlar Harşit üzerinde bulunan köprüye avâsızdan muafiyet karşılığında köprücü olarak görevlendirildiler (BOA, KK, MK, nr. 2697: 74b-75a).

Sarıbaba köyüne gelince; bu köy halkı 41 hânedan müteşekkil olup, bunlar Mürsel köyünden Sarıbaba'ya varıncaya kadar vaki olan yollar gayet bozuktundan, avâsızdan muafiyet karşılığında yolları temizlemek ve açık tutmak üzere derbentçi kayd olundular (BOA, KK, MK, nr. 2697: 75a).

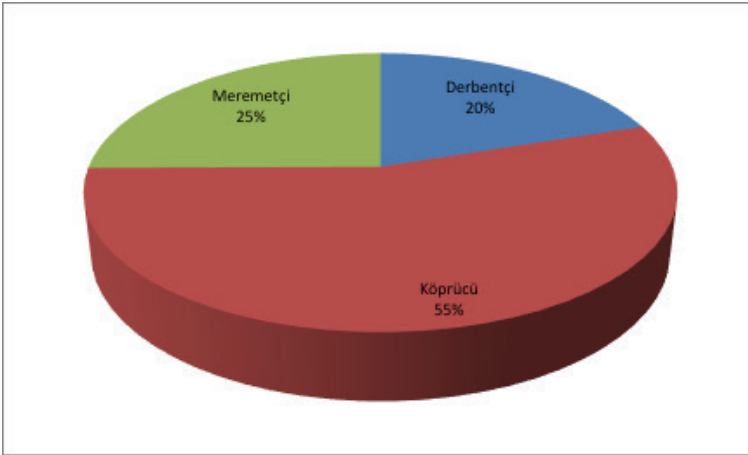
Tilkice köyü halkı 1682'de 9 hânelik bir nüfusa sahip olup, bunlar eskiden beri Ayı Yusuf köprüsüne köprücü tayin edilmişlerdir. Köprücülük hizmetini avâsız vergisinden muafiyet karşılığında yapmaktaydılar. Elmacık köyünde 10 hânelik bir nüfus yaşamaktaydı. Bu köy halkı Yalburnu adlı yerde bulunan derbent gayet tamire ihtiyacı bulunduğundan, avâsızdan muafiyet karşılığında adı geçen derbentin derbentçilik göreviyle görevlendirildiler (BOA, KK, MK, nr. 2697: 75a-75b).

Uluköy'de bu tarihte 110 hânelik nüfus ikamet etmekte idi. Köy halkı köylerinin yakınında bulunan Harşit adıyla anılan Büyük Nehrin üzerinde bulunan Cayra (Cayra) adlı cisre (köprüye) avâriz vergisinden muafiyet karşılığında köprücüyü tayin olundular (BOA, KK, MK, nr. 2697: 75b-76a).

96 hânedan teşekkül eden Karaçukur halkı da köy yakınında bulunan Haşrit Nehri üzerindeki köprü ve yolun tamirine ihtiyaç bulunduğundan, köprü ve yolun tamiri karşılığında avârizdan muaf kılınarak meremmetçi olarak görevlendirildiler (BOA, KK, MK, nr. 2697: 76a-76b).

XVII. yüzyılın son çeyreğinde Harşit Vadisi iskân birimlerindeki halkın 382 hânesi avârizdan muaf bulunuyordu. Avârizdan muaf olan zümre; toplam 4590 kişilik nüfusun %41.61'ine (1905 kişiye) tekabül ediyordu. Belli hizmetler karşılığında avârizdan muaf olan 1905 kişilik nüfusun 380 kişisini derbentçiler (76 hâne), 1050 kişisini köprücüler (210 hâne) ve 480 kişisini de meremmetçiler (96 hâne) teşkil ediyordu. Avârizdan muaf tutulan zümrelerin %55.11'ini köprücüler, %25.19'unu meremmetçiler, %19.94'ünü de derbentçiler oluşturuyordu.

Bütün bu bilgiler yolların açık tutulması ve köprülerin bakım ve tamirine büyük önem verildiğini göstermektedir.

Grafik-12: XVII. Yüzyılın Sonlarında Avârizdan Muaf Zümrelerin Dağılımı

TabloVIII: XVII. Yüzyılın Sonlarında Muaf Zümreler

Köy Adları	Derbentçi Hâneler	Köprücü Hâneler	Meremmetçi Hâneler	Tahmini Nüfus
Akçalı (Akçal)	25	0	0	125
Tilkice (Tilkici)	0	9	0	45
Elmacık	10	0	0	50
Karaçukur	0	0	96	480
Kılan	0	27	0	135
Sarıbaba	41	0	0	205
Söğüdüni(eli)	0	64	0	320
Uluköy	0	110	0	550
TOPLAM	76	210	96	1905

Sonuç:

Çepni Türkmenlerinin önemli geçit yerlerinden ve yurtlarından biri olan Har-şit Vadisi'nde, XV. yüzyılın sonlarında bütün vergilerden muaf müselleme, yamak ve nökerler gibi yarı askerî zümreler yanında, cami ve zaviyelerde görev yapan dinî zümrelerin de önemli bir yekün teşkil ettikleri tespit edilmektedir. XVI. yüzyılın başlarında yarı askerî zümrelerin muafiyetleri kaldırılarak reaya statüsüne dönüştürülmüşlerdir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda cami ve zaviye görevlileri yanında derbentçilerin, köprücülerin, meremmetçilerin ve sucuların ön plana çıktıkları görülmektedir. Bunlar yerine getirdikleri hizmetler karşılığında avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmaktaydı. XVII. yüzyılın sonlarında bu zümrelerin nüfusun %40'ından fazla bir orana yükseldikleri ortaya çıkmaktadır.

Devletin, halkın dinî görevlerini yerine getirmesi ve dinî inançlarını öğrenebilmesi için cami ve zaviye görevlilerine büyük önem verdiği sonucuna varılmaktadır. Gidip gelen yolcuların mağdur olmaması için yolların güvenliğini ve açık tutulmasını sağlaması, köprülerin yapım ve tamirine önem vermesi ve köprü bulunmayan büyük nehirlerden halkın karşı tarafa geçmesi için sucular görevlendirmesi devletin sosyal politikalarına önem verdiği bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Yayla köylerinin tamamına yakınının derbentçi, köprücü ve meremmetçilikle görevlendirilmesi Gümüşhâne madenlerinden çıkarılan ürünlerin Tirebolu ve Espiye iskelelerine güvenli bir şekilde naklini sağlamaya yönelik politikanın bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

653

Handwritten text in Arabic script, organized into several horizontal lines. The text is dense and appears to be a list or a series of entries, possibly related to a study or a collection of items. The handwriting is clear and legible.

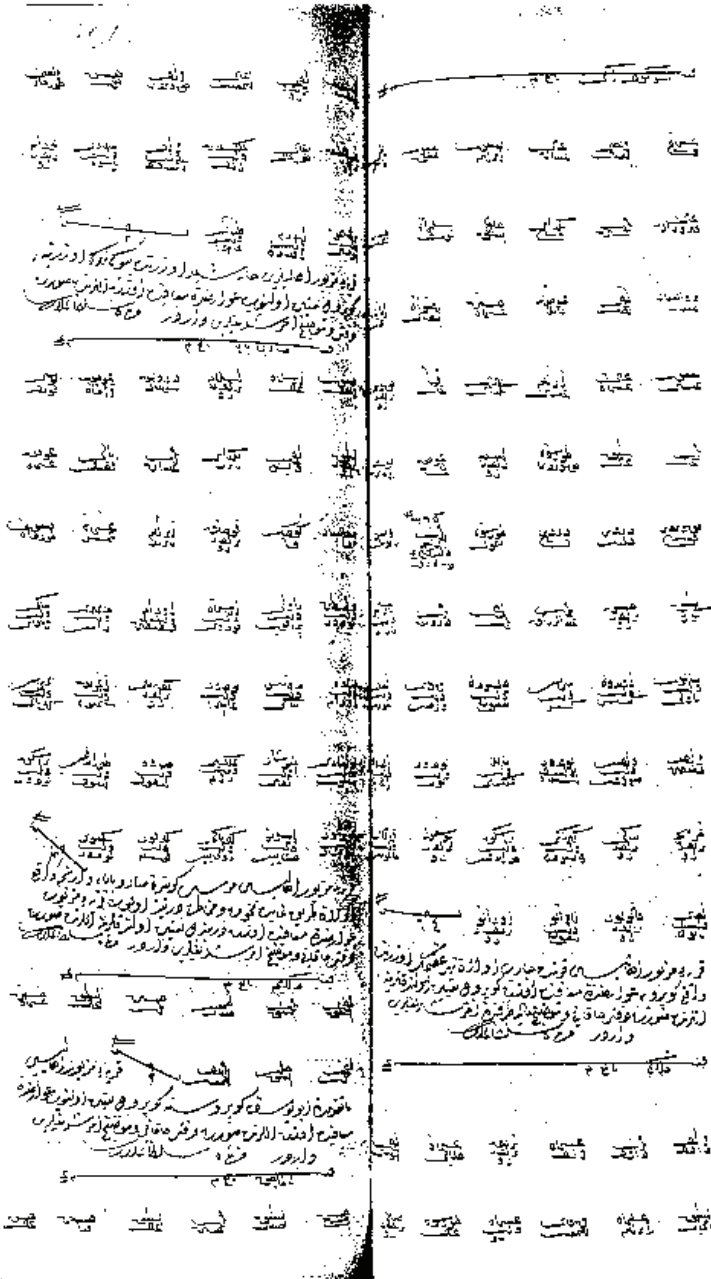
652

Handwritten text in Arabic script, organized into several horizontal lines. The text is dense and appears to be a list or a series of entries, possibly related to a study or a collection of items. The handwriting is clear and legible.

TT_0288

BOA, TD, nr. 288, s. 652-653.

BOA, KK, MK, nr. 2697, s. 74b-75a

Kaynakça:

Arşiv belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (= BOA)

-----, *Bâb-ı Âsafî Defterhâne-i Âmire Defterleri* (=A.DFE), nr. 734

-----, Kamil Kepeci Tasnifi (=KK), *Mevkûfat Kalemi* (=MK), nr. 2601, 2605, 2697, 2703.

-----, *Maliyeden Müdevver Defterler* (=MAD), nr. 828.

-----, *Tahrir Defteri* (=TD), nr. 52, 387, 288.

Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadime Arşivi (=TK. KKA)

-----, TK. KKA, TD, nr. 43.

Kitap ve makaleler:

BOSTAN, M. Hanefi, (2002), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BOSTAN, M. Hanefi, (2015), “Giresun Çevresi Çepnilerinin Dini Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Geçmişten* Günümüze Giresun’da Dini ve Kültürel Hayat-Bildiriler, *I-II*, İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Yayınları, 42-58.

BOSTAN, M. Hanefi, (2017), “Harşit Vadisinde Yerleşme ve Nüfus (XV-XVII. Yüzyıllar)”, *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, İstanbul: DOKAP Bölge İdare Başkanlığı Yayınları, 47-68.

BRYER, Anthony, (1975), “Greeks and Turkmens: The Pontic Exception”, *Dumparton Oak Papers*, XXIX: 113-151.

DEMİR, Necati, (2012), “Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinde Çepni Türkmenleri ile Güvenç Abdal Ocağı'nın Kuruluşu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 63: 77-110.

EMECEN, Feridun M, (2010), *Doğu Karadeniz’de Bir Vadi Yerleşmesi Ağasar Vadisi*: Şalpazarı-Beşikdüzü, Trabzon: Serander Yayınları.

FATSA, Mehmet, (2010), *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun-Sosyal ve Ekonomik Hayat*, 2. baskı, Ankara: Giresun İl Özel İdaresi Yayınları.

FATSA, Mehmet, (2012), “Çepnilerin Dinî Mensubiyeti ve Kürtün’de Bir Tekke: Güvenç Abdal Meselesi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 13: 27-48.

FATSA, Mehmet, (2015), “Giresun Yöresinin İskânı Sürecinde Kurulan İlk Cuma Camileri ve Toplumsal Fonksiyonları”, *Geçmişten Günümüze Giresun’da Dinî ve Kültürel Hayat-Bildiriler I-II*, İstanbul: Giresun İl Özel İdaresi Yayınları, 63-77.

FATSA, Mehmet, (2017), "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Harşit Vadisi'nde Sûfiye Zümresi", *Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür)*, İstanbul: DOKAP Bölge İdare Başkanlığı Yayınları, 69-85.

İNALCIK, Halil, (1959), "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Belleten*, XXIII / 92: 576-609.

ORHONLU, Cengiz, (1990), *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, 2. baskı, İstanbul: Eren Yayınları.

SALTIK, Veli, (2016), Çepniler ve Güvenç Abdal Ocağı, Ankara: Kuloğlu Yayınları.

SÜMER, Faruk, (1992a), *Tirebolu Tarihi*, İstanbul: Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği.

SÜMER, Faruk, (1992b), Çepniler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

TELLİOĞLU, İbrahim, (2015), *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon: Serander Yayınları.

TURAN, Osman, (1984), *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

ÜNLÜ, Ekrem, (2016), *Harşit Vadisi Tarih ve Kültür Yazıları*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

YALÇIN, Alemdar ve YILMAZ, Hacı, (2005), "Güvenç Abdal Ocağı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 35: 9-27.

YALÇIN, Alemdar ve UYSAL, Başak, (2005), "Karadeniz Çepnileri 1: Taşlıca Köyü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 35: 29-36.

YALÇIN, Alemdar ve UYSAL, Başak, (2005), "Karadeniz Çepnileri 2: Eskiköy", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 35: 37-42.

YALÇIN, Alemdar - UYSAL, Başak ve DİKEROĞLU, Güzzade, (2005), "Karadeniz Çepnileri 3: Şalpazarı ve Gürgentepe", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 35: 43-46.

YÜCEL, Yaşar, (1991), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, 2. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

YÜKSEL, Ayhan, (2003), *Tirebolu-Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1788-1858)/Tirebolu 1 Numaralı Şer'iyye Sicili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Extended abstract:

In this article, it has taken social stratas living in the community of the settlement of Kürtün town, extended to the border of Torul, and some settlement places in the coastal side of currently-named Tirebolu town and inside of the valley of the Harşit River during the centuries of XV., XVI. and XVII. Such social stratas inside of Harşit Valley are groups such as military servants as musellem, yamak, nöker, imam, muezzin and preacher working in mosques and masjüd, small dervish lodge and its servants, servants of castle, sucu, pass-guard, guard of bridge, sipahi of pensioner and meremetçi. The social strata in the XV. and XVI. centuries and the social strata in the XVII. century has been separately evaluated.

In introduction part, shortly, it has been tried to obtain such region's administrative structure until the end of the XVII. centuries after the conquest of the valley by the Ottomans, and the villages, areas and plateaus of such administrative structure by taken based on census periods after given an answer of whether there is any changes in such administrative structure by time or not. In general, the paper shows how many people had lived in such settlement place for each period.

In the first part, it was taken servants and groups which are musellem, yamak, imam, muezzin, preacher, servants of small dervish lodges, seyh, pass-guard, guard of bridge, meremetçi, sucu and sipahi of pensioner living in Harşit Valley. It was obtained the percentage of such servants and groups into total population. It was revealed where there were working and which tasks there were doing. What kinds of taxes they were exclusive of.

In the XV. century, military groups such as musellem, yamak and nöker were exclusive of taxes. It was questioned why such strata transformed into raiyyat (people who pay taxes) in the XVI. century. It was searched the reasons of why they were recorded in the Deed Book while they did not have to pay taxes. It was searched that how many people prays for Friday in mosques and masjüds and how many small dervish lodges existed and who became seyh in these lodges.

Further, it was obtained that how position they were taken in the fetret period and there is any relations of such lodges with Alevism. There were not any lodges that had connection with Güvenç Abdal dergah. It was obtained that which derbent and bridge were located in such valley and who are appointed as derbentçi, guard of bridge, sucu and meremetçi. Also, it was obtained that which military stratas served in Bedreme Castle which was one of the important castles in such valley.

In second part of our article, it was taken social stratas living in Harşit Valley in the XVII. century. In this century, Drifter Book was benefited to obtain social stratas because Deed Books were absent like as being the XV. and XVI. centuries. In this century, morely pass-guard, guard of bridge and meremetçi revealed rather than the others. In this period, it could be obtained social strata serving in this religious places besides in mosques, small dervish lodges and masjüds. It was obtained who was exclusive of Drifter and other taxes, where they were working

in and how many they were and whether there is any groups who were exclusive of taxes or not. Also it was revealed of why they did not pay taxes. Further, it is obtained the percentage of exclusive groups into total population.

Furthermore, percents and numbers of social strata living in Harşit valley in centuries of XV., XVI. and XVII. was showed by tables and graphics. The percentages of such strata to total population was calculated.

As a result, it was obtained that in Harşit Valley where is one of the homes and significant transit place of Çepni Turkmen religious strata working in mosques and small dervish lodges was consisted of significant tasks besides semi-military strata as musellem, yamak and nöker who are exclusive of all kinds of taxes. By abolishing of semi-military strata's exclusiveness it was transformed into statu of reaya in the beginning of the XVI. century. In addition to servants of mosques and small dervish lodges in the centuries XVI. and XVII. centuries, pass-guard, guard of bridge, meremetçi and sucu came into prominence. In response to services of such social strata, they were exclusive of avâırız-ı divâniyye and tekâlif-i örfiyye taxes. Such strata's population increased to higher than % 40 of the total population.

It shows that the government gave importance in servants of mosques and small dervish lodges in order the community to apply and learning its own religion. To secure the roads and give importance in building bridges and their restoration in order passengers not to victimized and appointed of sucus as to help people to pass opposite side where is absent of bridge show that the government had given importance in social policies.

It has been concluded that appointed of meremetçi, guard of bridge and pass-guard is result of the policy toward transportation of goods produced in Gümüşhane Mines to Tirebolu and Espiye wharfs in secure.

The main source of our research consisted of Deed and Drifter Books. Also, research concerning the region and its close areas was benefited.